

"Η ιστορική διαδρομή της Ελλάδας (σύγχρονης) στο έργο του Νίκου Μπακόλα"

(ή η σχέση μυθοπλασίας και ιστορίας στα πεζογραφήματα και μυθιστορήματα του Νίκου Μπακόλα).

Το να τρέφει κανείς την αυταπάτη ότι μπορεί να παρουσιάσει - έστω και στοιχειωδώς σε λίγο και καθορισμένο χρόνο - το ήδη πλούσιο και πολύτιμο πεζογραφικό έργο ενός ζώντος καταξιωμένου λογοτέχνη που δεν έχει εξάλλου, ακόμη είπε την τελευταία του λέξη, προκαλεί ίσως την θυμηδία που επέφερε το φερόμενο από την παράδοση ως συντελεσθέν στα Ιωάννινα κάποτε, κατά την τουρκοκρατία. Τότε οι συμπαθείς κάτοικοι της πόλης - στην οποία εσπούδασε ο ομιλών - προσπάθησαν να αδειάσουν την Παμβώτιδα λίμνη με τα παγούρια τους!

Προκειμένου μάλιστα για τον συγγραφέα, παρόντα, που τιμούμε απόψε πρέπει να πούμε εξαρχής ότι και η απλή περιδιάβαση έστω στη πεζογραφική του παραγωγή απαιτεί πολύ μόχθο και χρόνο που δεν μπόρεσε-δυστυχώς - να διαθέσει ο υποφαινόμενος.

Ο Νίκος Μπακόλας, όπως ο ίδιος δήλωσε σε συνέντευξη του¹, άρχισε να δημοσιεύει πεζογραφικά κείμενα γύρω στα 1955-1956 στο περιοδικό "Φοιτητικά γράμματα" της Θεσσαλονίκης. (Τέσσερα ή πέντε διηγήματά του η ένα απόσπασμα μιας νουβέλας του με τον τίτλο "Οι καταδικασμένοι" δημοσιεύθηκαν εδώ). Από την εποχήν αυτή, επίσης, χρονολογείται η γνωριμία του με τον έτερο εισηγητή του προλαλήσαντα κ. Γιώργο Ντρογκούλη που συμμετείχε κι εκείνος, τότε, νεαρός φοιτητής Νομικής, στην συντακτική επιτροπή του περιοδικού.

Το πρώτο αξιόλογο πεζογράφημα του κ. Μπακόλα είναι η ερωτική νουβέλλα, "Μην κλαίς αγαπημένη", που τυπώθηκε στον οικ. "Δράση" της ομώνυμης εφημερίδας της Θεσσαλονίκης το 1958 και βραβεύθηκε τότε . Μετά από μια περίοδο λογοτεχνικής σιωπής ο συγγραφέας μας δίνει το πρώτο του συνθετικό έργο, ένα μυθιστόρημα, στα 1966 με τίτλο - "Ο κήπος των πριγκίπων". Ο ίδιος ο πεζογράφος

¹ Νίκος Μπακόλας = "Ατέλειωτη Ιστορία", εκδ. "Ιανός", Θεσσαλονίκη, σελ. 141-142. Η πρώτη δημοσίευσή του ωστόσο έγινε στα 1952, στο διαγωνισμό του περιοδικού "Μορφές".

φος τονίζει το νεότερο τρόπο γραψίματος αυτού του έργου, σαφώς επηρεασμένου από τον μεγάλο Αμερικανό νομπελίστα, του Ουίλλιαμ Φώκνερ, έργα του οποίου απέδωσε στην ελληνική ο Ν. Μπακόλας. Είναι μια απόπειρα να μεταφερθεί ο μύθος των Ατρείδων στα χρόνια της Μικρασιατικής Καταστροφής και στο Μεσοπόλεμο. Τα ονόματα στο έργο Κλύταιμνήστρα, Αγαμέμνων, Ορέστης, Ηλέκτρα μαρτυρούν για του λόγου το αληθές.

Επίσης στο μυθιστόρημα αυτό διερευνώνται οι σχέσεις των δύο φύλων είτε εντός της οικογένειας είτε εκτός αυτής, όπως και οι σχέσεις γονέων και παιδιών. Το βιβλίο αυτό το κυκλοφόρησε πνευματικά ο συγγραφέας μας από το 1963, βέβαια. Η κριτική ωστόσο, το υποδέχθηκε διχασμένη, σχοινοβατώντας ανάμεσα στους διθυράμβους και την αμηχανία λόγω του μοντερνισμού του, που ξένισε τους παραδοσιακούς κριτές του. (αυτό τώρα τελευταία άλαξε άρδην = μ' επικεφαλής τον Αλέξανδρο Κοτζιά, τον Γ.Δ. Παγανό, την Βενετία Αποστολίδου, τον Μισέλ Φάις και άλλους) Η κριτική πια, τον θεωρεί μεγάλο συγγραφέα, διεθνούς εμβέλειας, άξιο να διαβεί τα σύνορα της χώρας μας.

Η ιστορία εξηγεί ο συγγραφέας, σε περιπτώσεις έργων λογοτεχνικών σαν τα δικά μου είναι μία από τις αφορμές ή τα πλαίσια του μυθιστορήματος. Και μάλιστα όχι η ιστορία ηγετικών ή σημαντικών μορφών (πλήν ελαχίστων περιπτώσεων) αλλά αυτή των απλών ανθρώπων, των συνηθισμένων που κι αυτοί γράφουν ιστορία και αλέθονται από αυτήν. Τα πρόσωπα των βιβλίων μου, ακόμη και τα ιστορικά είτε είναι ηγετικά είτε κυρίως - δευτεραγωνιστές ή τριταγωνιστές της ζωής, μυθοποιούνται γίνονται χαρακτήρες μυθιστορηματικοί - καμιά φορά και σύμβολα. Στο βάθος, στην ουσία, μένουν οι άνθρωποι, έρμαια του ριζικού τους, των κάθε λογής καταστάσεων, των παθών τους, του αναπόφευκτου τέλους τους όσο για το πως γίνεται αυτό, θα χρειαζόταν πολύς χώρος για να αναλύσω το μυστήριο και τη μαγεία που φέρνει τελικά το αποτέλεσμα - κάποτε μάλιστα ερήμην της λογικής του συγγραφέα. Το καλό λογοτεχνικό αποτέλεσμα, εν τέλει, προκύπτει αν ο συγγραφέας είναι ταλαντούχος. Και μάλιστα αν κάθε φορά που συγγράφει, ευτυχεί να επιτύχει στην προσπάθειά του. Αλλιώς..." Αυτές είναι οι απόψεις του Νίκου Μπακόλα για τη σχέση ιστορικού υποβάθρου και συγγραφικής

μυθοπλασίας, στις οποίες όμως θα χρειαστεί να επανέλθουμε.

Τα επόμενα βιβλία του Ν. Μπακόλα μετά τον "Κήπο των πριγκίπων" (1966) είναι τα: "Ο ύπνος - θάνατος" που εκδόθηκε στη Θεσσαλονίκη 1974 και η "Μυθολογία" που βγήκε στον "εξάντα", αρχικά στα 1977.

Και τα τρία αυτά έχουν κάποια εσωτερική σχέση μεταξύ τους. Στα δύο πρώτα έχουμε βέβαια μια "κίνηση" του συγγραφέα ανάμεσα στο όνειρο και την πραγματικότητα. Όπως προείπαμε, η αναγωγή της πραγματικότητας στον κόσμο του ονείρου γίνεται στον "κήπο των πριγκίπων" με βάση τον αρχαίο μύθο = "οι μορφές της τραγικής οικογένειας, των Ατρείδων, παίρνουν κάποια υπόσταση σκιώδη καθώς συγχέονται με πρόσωπα, μνήμες, γεγονότα και καταστάσεις της πραγματικότητας. Αλλά δεν παύουν να είναι μορφές που δρουν με τον ρυθμό των ονείρων. Αναχρονισμοί Μισέλ Φάις, ή άλλους γεγονότων και προσώπων επιτείνουν περισσότερο τη σύγχυση. Πλάι στα μυθικά πρόσωπα του Αγαμέμνονα της Κλυταιμνήστρας, του Ορέστη, της Ηλέκτρας, συνυπάρχουν η Θεανώ, ο Θοδωρής, ο Χριστόφορος, η Μαρία, η Ευγενία. Μερικά από τα πρόσωπα μάλιστα επανέρχονται και στα τρία βιβλία. Η Μικρά Ασία, ο πόλεμος, οι άτακτοι Τούρκοι στρατιώτες οι Τσετέδες, οι πρόσφυγες συνείρονται στην σκιώδη ύλη" γράφει ένας από τους κατεξοχήν μελετητές και κριτικούς του Νίκου Μπακόλα, ο παλαιός σχολικός σύμβουλος των φιλολόγων, και ερευνητών της σύγχρονης λογοτεχνίας μας, ο Βολιώτης συνάδελφος κ. Γ.Δ. Παγανός.³

Η αφήγηση στον "Κήπο των πριγκίπων" γίνεται σε πρώτο πρόσωπο και ο αφηγητής αφορά και αντρικά και γυναικεία πρόσωπα κεντρικά θέματα του βιβλίου αυτού είναι ο ερωτισμός και το φονικό. Ο Συγγραφέας φαίνεται συχνά να αναζητά μια παράλογη μνήμη και μίαν απροσδιόριστη απειλή.

Με την επόμενη λογοτεχνική δουλειά του "εμβατήρια" (1972) τρία πεζογραφήματα τον αριθμό, γραμμένα εκδοθέντα μέσα στην επταετία συνεχίζεται από τον συγγραφέα μας ένα είδος αφήγησης συνειρμικής και ελλειπτικής. Η πρώτη ιστορία αναφέρεται στην ερωτική περιπέτεια ενός ρωμιού και μιας εβραιοπούλας από τις πολλές που είχε παλιά η Θεσσαλονίκη - η δεύτερη σ' ένα τυχαίο έγκλημα

3. Γ.Δ. Παγανός = "Αναζητήσεις στη σύγχρονη πεζογραφία", κριτικά μελετήματα, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, 1984, σελ. 41- 44.

και η τρίτη στη σχέση που αναπτύσσεται ανάμεσα σ'έναν ανακριτή και σε κάποιον ανακρινόμενο. Τα στοιχεία και των τριών "Εμβατηρίων" είναι αυτά του έρωτα, της καταδίωξης και τη φυγής. Στον "Ύπνο - θάνατο" (1977) πεζογράφημα ανεξάρτητο που αργότερα (1984) εκδόθηκε μαζί με τα "εμβατήρια" εμφανίζεται με έντονο τρόπο η εναλλαγή ονείρου όπως ο ίδιος ομολογεί, ο πεζογράφος μας δέχθηκε επιδράσεις από την Αμερικανική λογοτεχνία (εκπόνησε, μάλιστα, μεταφράσεις κορυφαίων εκπροσώπων της). Προϊόντος του χρόνου γίνεται μυθικότερος ως συγγραφέας και η ροπή του προς τις μεγάλες μορφές και τις παλιές ματαξύ της πρωτοπορίας και της ανανεωμένης παράδοσης θα επιχειρήσει να επαναφέρει στο προσκήνιο το κλασικό μυθιστόρημα όπου πρωταρχική θέση έχουν έδώ ή περιπέτεια, η έννοια του παραδόξου και οι συμπτώσεις.

Τα τέσσερα μεγάλα έργα, εσωτερικά συνδεδεμένα, στα οποία λειτουργεί ο μυθικός χρόνος του μυθιστορικού σύμπαντος είναι για τον Νίκο Μπακόλα ο "κήπος των προγκίπων" (1966), η "Μυθολογία" (1977), η "Μεγάλη Πλατεία" (1987) και η "Καταπάτηση" (1990).

Η σχέση, ωστόσο, σύγχρονης ιστορικής βάσης και μυθοπλαστικού λογοτεχνικού εποικοδημήματος συνεχίζεται ως την "Ατέλειωτη γραφή του αίματος" (1996). "Ακόμη ένα έργο που δεν εντάσσεται στον ενιαίο μυθικό κύκλο η "Κεφαλή" (1994) συνδέεται με τα οικογενειακά του συγγραφέα: οι κάτοχοι του χειρογράφου του πρωταγωνιστή Κωνσταντίνου ή Ντίνου ή Κωστούλα είναι οι υπονοούμενοι γονείς του συγγραφέα Χριστόφορος και Δέσποινα." ⁴

Το κέντρο διήγησης για να ξαναγυρίσουμε στην χρονολογική παρουσία των έργων του τιμώμενου συγγραφέα μας στο έργο του "Μυθολογία" είναι μια οικογένεια. Πιο συγκεκριμένα, πρόκειται για τη μυθιστορία ενός μακρινού προγόνου, του Νικόλα που ξεκίνησε θεόφτωχος στα τέλη του περασμένου αιώνα απ' τη Δάρδα της Βορείου Ηπείρου (μάρτυρας ο μητοπολίτης Λάρισας Πολύκαρπος Δαρδαίος που εκτελέστηκε το καλοκαίρι του 1821 από τους Τούρκους καταγόταν επίσης από αυτήν την πόλη!). Ύστερα ο ήρωας αυτός του βιβλίου εγκαθίσταται στη Θεσσαλονίκη όπου ζει - με εξαίρεση μια σύντομη παραμονή στην Κωνστα-

4. Γ.Δ. Παγανός = "Τρεις Μεταπολεμικοί πεζογράφοι" = Χριστόφορος Μηλιώνης - Νίκος Μπακόλας - Η.Χ. Παπαδημητρακόπουλος εκδ. "Νεφέλη" Αθήνα, 1998, σελ 39.

ντινούπολη - όλη την μετέπειτα ζωή του. Στη Θεσσαλονίκη ο Νικόλας αφού αντιμετώπιζει πολλές αντιξοότητες κατορθώνει να δημιουργήσει μια καλή οικονομική κατάσταση, ν' αποκτήσει μια πολυμελή οικογένεια καθώς και μια πρόσκαιρη ευτυχία για να χτυπηθεί όμως αργότερα από θανάτους και οικονομικές καταστροφές. "Ο ιστορικός και κοινωνικός περίγυρος δίνονται μέσα από την δημιουργική πορεία του Νικόλα άλλοτε με επεισόδια που συνδέονται άμεσα με τη ζωή και τη δράση του (λ.χ. βλ τα κεφάλαια του έργου "οι σύμμαχοι", "ο κακός δρόμος") άλλοτε με σύνδεση εντελώς περιθωριακή (λ.χ. το κεφάλαιο "τα καπέλα")⁵

Η μυθοποίηση της ιστορίας, σταθερός άξονας όλων των υπολοίπων έργων του Νίκου Μπακόλα είναι από τα ισχυρά στοιχεία του έργου του: Ο Μακεδονικός Αγώνας, το κίνημα των Νεότουρκων, οι οικονομικές συνέπειες για την Ελλάδα από τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο μυθοποιούνται από το συγγραφέα μας σύντομα και με μαστοριά.

Η ανάπλαση που αναφέρεται στο παρελθόν δεν είναι "καθαρή" γιατί στην περίπτωση του Ν. Μπακόλα βιώματα, γεγονότα, πρόσωπα, καταστάσεις έχουν βαθιά εισχωρήσει σε ένα νεόστρωμα συνείδησης κι' εκεί παραμένουν αμυδρά και σχεδόν ξεθωριασμένα. Η ροή της αφήγησης τα κάνει από εκεί να - αναδυθούν. Το ποτάμι των μονολόγων του συγγραφέα - κληρονομιά ίσως της Θεσσαλονικιώτικης παράδοσης των συγγραφέων του "εσωτερικού μονόλογου" - αποσπά κομμάτια σαν από την ιλύ της μνήμης και το σκοτεινό ρεύμα τα περασέρνει πια στην επιφάνεια με ασταμάτητο και αινιγματικό τρόπο.

Δέκα χρόνια αργότερα, πάλι με μέσον τη συνειρμική γραφή, ο Ν. Μπακόλας μας χαρίζει μια πλατιά σύνθεση, το πιο εκτεταμένο μεταπολεμικό μας μυθιστόρημα (553 σελίδες!), τη "Μεγάλη Πλατεία" (1987). Και το βιβλίο αυτό χαρίζει με τη σειρά του στο συγγραφέα μας το α' βραβείο κρατικής πεζογραφίας (μυθιστορήματος) το 1988! κάνοντας από τότε αλληπάλληλες εκδόσεις το έργο αυτό εκτείνεται χρονικά σε μια περίοδο από το Μεσοπόλεμο (1919 -1939) ως τον Β' Παγκόσμιο, την κατοχή, την Αντίσταση, την Απελευθέρωση αλλά και τον εμφύλιο. Όλα περιστρέφονται γύρω από την πόλη που ο τιμώμενος απόψε λογοτέχνης

διάβηκε δεκαετίες ολόκληρες από την μέχρι τώρα ζωή του. Δε λησμονεί βέβαια και τους διωγμούς των Εβραίων, της πολυπληθούς κοινότητας τους της προπολεμικής Θεσσαλονίκης. Στο μυθιστόρημα παρεμβάλλονται "ιντερμέδια" όπως στα Μεσαιωνικά και Αναγεννησιακά ποιητικά έργα, που αφορούν την επανάσταση των Ζηλωτών (1342-1349) στη Θεσσαλονίκη, περίοδος της ιστορίας στους πολλούς αρκετά άγνωστη για την οποία ο ιστορικός του αιώνα μας Γιάννης Κορδάτος έγραψε μια σύντομη μονογραφία.

Η βυζαντινή Θεσσαλονίκη με τον εμφύλιο πόλεμο ανάμεσα στους Ζηλωτές (Βαρλαάμ ο Καλαβρός) και την αριστοκρατία (αυτοκράτωρ Ιωάννης ο Καντακουζηνός - Γρηγόριος Παλαμάς) αποτελεί τον μακρινό απόηχο παλαιών κοινωνικών αγώνων όπου θα συνταχθούν οργανικά και τα στοιχεία του νεότερου δράματος, η βραχύβια επικράτηση μιας άλλης λαϊκής επανάστασης.

Και πάλιν το βίωμα, η Ιστορία και ο Μύθος είναι τα βασικά στοιχεία των μεγάλων έργων του Ν. Μπακόλα.

Ο συγγραφέας διηγείται μ' έναν λόγο γεμάτο ποιήματα μακροπερίοδο - ρυθμού μπαρόκ θα τον λέγαμε! (Κανείς άλλος Έλληνας σύγχρονος συγγραφέας δεν γράφει με όμοιον τρόπο!).

Η πρόζα του Μπακόλα είναι θεατρική, η ποιητική γραφή του εξηγείται ίσως από τη μακρά θητεία του ως θεατρικού κριτηκού (και τις θέσεις στο ΚΘΒΕ όπου ενδόκιμα υπηρέτησε τον πολιτισμό της γενέθλιας Θεσσαλονίκης επι σειρά ετών!)

Ρομαντισμός, μελαγχολία κυριαρχούν στην ενότητα "Μέσοι Χρόνοι" της "Μεγάλης Πλατείας". Έρωτες και πόλεμοι, παλιά γεγονότα σε απροσδιόριστους καιρούς. Οι εμπειρίες που καταθέτει ο συγγραφέας λειτουργούν σχεδόν ως αρχέτυπα. Η ίδια οικογένεια που πρωταγωνιστούσε στον "κήπο των Πριγκίπων" εμφανίζεται και στην "Μεγάλη Πλατεία", εξάλλου.

Ωστόσο, όσο ξεδιπλώνεται η αφήγηση στην πλατιά αυτή σύνθεση τα ιστορικά γεγονότα κυριαρχούν πια και η συνειρμική γραφή υποχωρεί για να εκφραστούν ρεαλιστικότερα τα πράγματα. (Όπως και οι μεγάλοι λατινοαμερικάνοι ουλτραϊστές πεζογράφοι του 20ου αιώνα ο Ν. Μπ. θα μπορούσε να γράφει και ρεαλιστικά μόνον, ως εξαίρετος κάτοχος των εκφραστικών μέσων που είναι).

Στη "Μεγάλη Πλατεία" μύθος και ιστορία συνυπάρχουν ισότιμα σχεδόν. Η πολιτική διάσταση της πραγματικότητας εισβάλλει στις οικογένειες και τις ζωές των ηρώων. Πολυπρόσωπο έργο, εξάλλου χωνεύει μέσα του όλα τα κοινωνικά στρώματα: τη λαϊκή οικογένεια του Φώτη, τη μικροαστική του δημοσιογράφου Χρίστου αλλά και την αστική οικογένεια του Γιάννη, στην οποία εισέρχεται όμως η ορφανή προσφυγοπούλα Αγγέλα.

Ακόμη υπάρχει κι ο αριστερός Ηλίας που όμως προέρχεται από εύπορη οικογένεια. Οι περισσότεροι των πρωταγωνιστών ανήκουν στην ίδια γενιά, είναι "συνομήλικοι" του μυθιστοριογράφου.

Ο δημοσιογράφος Χρίστος λειτουργεί ως η οθόνη που προβάλλει τα γεγονότα. Η νεότερη ιστορία της Θεσσαλονίκης παρελαύνει ανάγλυφη από το βιβλίο (Το ολοκαύτωμα των Εβραίων). Τα αιματηρά επεισόδια της απεργίας του 1936, η Μεταξική Δικτατορία και οι εμφυλιακές συγκρούσεις. Η οικογένεια του δημοσιογράφου είναι αυτή η οποία λειτουργεί ως συνδετικός κρίκος των άλλων οικογενειών του μυθιστορήματος.

Πίσω, επίσης, από το δημοσιογράφο - πρωταγωνιστή ο συγγραφέας λειτουργεί ως η συνείδηση της πόλης του διαφυλάττοντας μέσα του την ανάμνηση των προσώπων που γνώρισε, τροποποιώντας τις εικόνες τους δημιουργικά, με γνώμονα την φαντασία του, αφομοίωσε εν τέλει τις φωνές τους και τα μυθοποίησε επιτυχώς.

Ο συγγραφέας προαναγγέλει στον επίλογο της Μεγάλης Πλατείας ότι θα αναφερθεί μελλοντικά στο τέλος της ζωής μερικών από τους ήρωές του σ' ένα επόμενο έργο. Αυτό όντως γίνεται στη μυθιστορηματική συνέχεια της "Καταπάτησης" (1990, α' έκδοση). Η Αντιγόνη, ο Γιάννης, ο Χρίστος, η Αγγέλα ολοκληρώνουν το βιολογικό κύκλο σ' αυτό το βιβλίο. Πρωταγωνιστής - στις ενότητες κυρίως "οι νεότεροι κλώνοι" - είναι πάλι ένας δημοσιογράφος ο Δημήτρης (γιος του προαναφερθένος Χρήστου, με το ίδιο επάγγελμα). Ο Δημήτρης μάλιστα "μοιράζεται" το ρόλο του αφηγητή με το συγγραφέα. Οι οδυνηρές εικόνες του παρελθόντος εμμένουν πιέζοντας τη μνήμη = ο Εμφύλιος, τα στρατοδικεία, οι φυλακίσεις, οι εκτελέσεις. Οι πληγές από τους θανάτους των αγαπημένων προσώπων μετασχηματίζονται τώρα σε ευλαβικές και αμυδρές εικόνες.

Μια αίσθηση ήττας, ένα βίωμα του "τέλους μιας εποχής" κυριαρχούν σ' αυτό το μυθιστόρημα. Σωστά έχει παρατηρηθεί ότι "λειτουργεί το έργο ως *reguim* προσώπων, καταστάσεων, αγώνων και αξιών που ανήκουν σε μια εποχή που χάθηκε ανεπιστρεπτί για να την διαδεχθεί μια εντελώς ανατρεπτική εποχή, στην οποία η κοινωνία έχοντας πια απεμπολήσει όλα τα ηθικά ερείσματα των παλαιότερων γενεών βουλιάζει - όλο και βαθύτερα - στην γενική έκπτωση".⁶

Το επεισόδιο, εξ άλλου, της καταπάτησης του αγροτεμαχίου, ενταγμένο τεχνικά μέσα στο ξετύλιγμα της διήγησης είναι μια αλληγορία για τη σημερινή κατάσταση. Και πάλι μια τραγική ηρωίδα από τα βάθη της αρχαιότητας κυριαρχεί ως πρωταγωνίστρια - αλλά από χρόνια νεκρή - η Αντιγόνη. Ομως η τάξη η μυθική του Σοφοκλή ανατρέπεται = Στη θέση του νεκρού, μυθικού Πολυνείκη, ο δημοσιογράφος, ο ζωντανός Δημήτρης θα προσφέρει στην σκιά της αδελφής του - που αυτοκτόνησε νέα - τις τιμές της ταφής και της ανάμνησης. Ο Δημήτρης είναι το "προσωπείον" του συγγραφέα, η ψυχή, η μνήμη, ο σκηνοθέτης.

Στο τελευταίο μεγάλο μυθιστόρημα του συγγραφέα "Η ατέλειωτη γραφή του αίματος" (1996) ο μύθος και η ιστορία αντιπαρατίθενται διεκδικώντας την επικράτηση. Ο μύθος προηγείται με τις περιπέτειες του Λάζαρου και της Ελισάβετ ως την τελική συνάντηση και το γάμο, οπότε πια παρεμβαίνει η Ιστορία η οποία δρα κυριαρχικά εμπλέκοντας και τους πρωταγωνιστές και όλα τα πρόσωπα στις παγίδες της = Τρία κεντρικά θέματα συνθέτουν το μυθιστόρημα = οι περιπέτειες του πολύπαθου ζεύγους (που μας φέρνουν στο νου το αρχαίο ελληνικό ερωτικό και περιπετειώδες μυθιστόρημα) το μαγικό στοιχείο (που εκδηλώνεται με την επενέργεια των θαυμάτων και του πεπωμένου στα ανθρώπινα θυμίζοντας τα Βυζαντινά έμμετρα ιπποτικά έργα) και τέλος, η παθολογία της Ιστορίας = πάθη, έντονα αισθήματα, αίμα, συγκρούσεις. Από ένα φονικό του Αυγούστου 1923 οδηγούμαστε κάποτε ως την δικτατορία του 1967. Η τύχη και οι συμπτώσεις, η περιπέτεια (η "εις το εναντίον μεταβολή" στην "ποιητική" του Αριστοτέλη) κυριαρχούν. Προϊούσης της εξελίξεως ατονούν τα μυθικά - μαγικά στοιχεία για να προβάλλει παγκρατής η ιστορία. Από την ύπαιθρο στο αστικό περιβάλλον, από τη μυθοπλαστική προς τη ρεαλιστική αφήγηση, το σύγχρονο εντέλει θέμα, κινείται

το έργο.

Όπως και στη "Μυθολογία" φαίνεται η επιρροή από τα παλιά ιερά κείμενα (λ.χ. ευαγγέλια), τα παραθύμια, τις ιστορικές χρονογραφίες του Μεσαίωνα και τα Συναξάρια των Αγίων της Τουρκοκρατίας, τα πεζά του Σολωμού, το αρχαίο ελληνικό και το βυζαντινό μυθιστόρημα, τη δραματική ποίηση, όπως προείπαμε. Εξάλλου τα ονόματα - όπως και σ' άλλα έργα του συγγραφέα μας εκεί παραπέμπουν (Μάρκος, Ματθαίος, Λάζαρος, Ιωάννης, Λουκάς, Ηλίας κ.λπ.) - βιβλικά ονόματα.

Εμπνευσμένα, συχνά, τα σκηνικά ορισμένων σελίδων του έργου μαρτυρούν ωριμότητα, πλήθος επινοήσεων και τρόπων αφηγηματικών που κάνουν τον λογοτέχνη μας νόμιμο κάτοχο της μακριάς κληρονομιάς και παράδοσης του μυθιστορήματος.

Μ' αυτό του το έργο κατακτά ο Ν. Μπ. το α' κρατικό βραβείο μυθιστορήματος το 1997, 9 χρόνια ύστερα από την βράβειυσή του το 1988.

Είπαμε και πιο πριν ότι ο πεζογράφος μας στρέφεται συχνά προς την ευρωπαϊκή πρωτοπορία του μεσοπολέμου και αντλεί τεχνικές αφήγησης από αυτήν. Αρχικά βέβαια λόγω της αγγλομάθειάς του και των μεταφράσεων που κάνει βρίσκεται κοντά στον αμερικανικό ρεαλισμό. Από τους Έλληνες λογοτέχνες δεν φαίνεται να επηρεάζεται σοβαρά αλλά και πολύ δύσκολο είναι να εντοπίσουμε άλλον σύγχρονο Έλληνα που να γράφει αντίστοιχα με τον Ν. Μπακόλα.

Εκλεκτικές συγγένειες, ωστόσο, έχουν εντοπίσει κάποιοι κριτικοί του έργου του και με το ρωσικό μυθιστόρημα του Φιοντόρ Ντοστογιέβσκι, ιδιαίτερα όσον αφορά στους ήρωές του, τα πρόσωπα των έργων του.

Η σχέση λογοτεχνίας και ιστορίας συνεχίζεται ωστόσο, και σε ένα πεζογράφημα που εκδόθηκε πριν από την "Ατέλειωτη Γραφή του αίματος", την "κεφαλή" που βγήκε (όπως τα περισσότερα από τα βιβλία του Ν. Μπ.) από τον "Κέδρο" στα 1994. Το έργο αναφέρεται στην ταφή της σορού του ήρωα του Μακεδονικού Αγώνα (1904-1908) Παύλου Μελά (αλλού ενταφιάστηκε το σώμα και αλλού η κεφαλή του ήρωα, ως γνωστόν, αφού ακολουθήθηκε η παράδοση των ηρώων της Τουρκοκρατίας λ.χ. όπως στην περίπτωση του Λαμπέτη και του "Αστραπόγιαννου" που περιγράφει ο Αριστοτέλης Βαλαωρίτης σ' ένα πολύστιχο ποίημά του).

Συνδέεται, βέβαια, το έργο με τα τελευταία γεγονότα του πρόσφατου Βαλκανικού πολέμου και την αναβίωση των εθνικιστικών παθών στο τέλος του αιώνα μας, όπως συνέβη και στην αυγή του. (Μακεδονικός Αγώνας, πόλεμοι 1912-13 κ.λπ.).

Ο συγγραφέας κατορθώνει να αναβιώσει την ιστορία μέσω της λογοτεχνίας σεβόμενος όμως και τιμώντας και τις δύο.

Φαίνεται, εκ πρώτης όψεως, ότι ο Νίκος Μπακόλας με την "κεφαλή" λοξοδρομεί από το δρόμο που είχε χαράξει αφού οι τρεις διαδοχικές γενεές που είχε απαθανάτισει τη ζωή και το έργο τους ("Μυθολογία", "Κήπος των πριγκίπων", "Μεγάλη Πλατεία") ολοκλήρωσαν ήδη τον κύκλο τους στο χώρο της ιστορίας και της μυθοπλασίας.

Αλλά και πάλι ο χώρος και η ιστορία της Μακεδονίας παρουσιάζει μια στενή συνάφεια με τις περιπέτειες μιας μυθοποιημένης οικογένειας που έχει τη ρίζα της στη Βόρεια Ηπειρο και που δεν είναι άλλη από την οικογένεια του ίδιου του συγγραφέα. Γιατί ο νέος Μακεδονομάχος στον οποίο ανατίθεται δύο μέρες ύστερα από τον θάνατο και τον πρόχειρο ενταφιασμό του Παύλου Μελά η αποστολή να πάει στη Στάτιστα και να μεταφέρει το σώμα του ήρωα σε άλλο προκαθορισμένο τόπο (τελικά η κεφαλή ενταφιάζεται στο Πισοδέρι της Φλώρινας), ο πρωταγωνιστής Κωνσταντίνος ή Ντίνος ή Κωνσταντούλας, συγγραφέας ίσως και του χειρογράφου στο οποίο βασίζεται το έργο (και όπου περιγράφεται η εκτέλεση της αποστολής) κατάγεται από τη μακρινή αλύτρωτη πατρίδα, τη Βόρεια Ηπειρο του κοινού προγόνου της μυθοποιημένης οικογένειας του Νίκου Μπακόλα. Ο παππούς του συγγραφέα μας είναι θείος του Μακεδονομάχου Κωνσταντίνου.

"Πηγές" του συγγραφέα μας είναι το "Μαρτύρων και ηρώων αίμα" του Ιωνος Δραγούμη (1907), τα λαϊκά Συναξάρια και η παράδοση Απομνημονευματογραφίας του 1821 (ιδιαίτερα ο στρατηγός Μακρουγιάννης).

(Το κείμενο θυμίζει, επίσης συχνά τον μεγάλο ορθόδοξο παππού - παραμυθά της Θεσσαλονίκης το Νίκο - Γαβριήλ Πεντζίκη!).

Θα μιλήσουμε τώρα για ένα άλλο πεζογράφημα, το προτελευταίο που μας απασχολεί απόψε, (έξι πεζογραφήματα για την ακρίβεια είναι αυτά τα κείμενα που συγκροτούν το βιβλίο του Νίκου Μπακόλα "το ταξίδι που πληγώνει" (1995).

Πρόκειται για διάφορα ταξίδια του συγγραφέα, που το καθένα "πραγματοποιήθηκε" και σε μια διαφορετική ηλικιακή και ψυχική φάση της ζωής του, άλλης ευαισθησίας και ήθους. Πρόκειται λοιπόν για καταγραφές της προσωπικής "ιστορίας" του αφηγητή, των διαδοχικών καίριων στιγμών του βίου του που επέλεξε ο ίδιος να κάνει τέχνη του λόγου.

Το πρώτο κείμενο αναφέρεται στις θερινές διακοπές που έκανε ο συγγραφέας μικρός σε χωριό της Μακεδονικής ενδοχώρας.

Το δεύτερο σε εμπειρίες της προτελευταίας χρονιάς του εμφυλίου πολέμου (1948).

Το τρίτο αφορμάται από το ματαιωμένο γαμήλιο ταξίδι του συγγραφέα στη Θάσο (1957).

Το τέταρτο αφορά ταξίδι στη Ρωσία (Μόσχα - Πετρούπολη) όπου ο Νίκος Μπακόλας (κατά το 1994) συνόδευε κρατικό θίασο ελληνικό για παραστάσεις αρχαίας τραγωδίας.

Το πέμπτο (1995) αφορά ένα επεισόδιο από το ταξίδι του συγγραφέα στο Μεξικό, ένα έντονο αγχώδες βίωμα που μπλέκεται με τον ιδιότυπο προκολομβιανό πολιτισμό των Αζτέκων.

Το έκτο, τέλος, (1993) συνδέεται μ' ένα ταξίδι στην Αθήνα, που είναι αποχαιρετισμός, μια παρουσία στην εξόδιο ακολουθία και προπομπή στην τελευταία της κατοικία μιας αγαπημένης θείας του πεζογράφου.

Τελευταίο στη σειρά βιβλίο που παρουσιάζουμε είναι το πρόσφατα εκδοθέν "Μπέσα για μπέσα ή ο άλλος Φώτης" (1998, 2 εκδόσεις ήδη!).

Πρόκειται για τη μυθοποίηση σημαντικών επεισοδίων από το τελευταίο - δραματικής έντασης και τραγικής κατάληξης - κεφάλαιο της ληστοκρατίας στην Ελλάδα που συνέβη ανάμεσα στη δεκαετία 1920-1930 στην παρολύμπια περιοχή.

Ξεκινώντας από το ληστρικό μυθιστόρημα, τη λαϊκή περιπέτεια, τις φυλλάδες που περιέγραφαν παλιά τις περιπέτειες και τα ανδραγαθήματα των ιπποτών των ορέων" όπως τους ονόμασε ο Εδμόνδος Αμπού τον περασμένο αιώνα, στήνει μια ιστορία άγρια και τρυφερή μαζί για έναν καταδικασμένο ήρωα, κολασμένο μαζί και "άγιο" - χωρίς φωτοστέφανο - του λαϊκού μαρτυρολογίου όμως. Ο κώδικας τι-

μής, ο ληστρικός έστω, το "καταπατημένο φιλότιμο" κυριαρχούν εδώ μαζί με τις διαψευσμένες ελπίδες και την πανταχού παρούσα οσμή του αίματος.

Η πραγματικότητα, η ιστορία (πριν από τον Α' μεγάλο πόλεμο και λίγο μετά), η καταστροφή των ελεύθερων αγροτοποικμενικών παρα-κοινωνιών στα ορεινά, η άγρια "νομιμότητα" και η ελεύθερη "παρανομία" μυθοποιούνται για μια ακόμη φορά αριστοτεχνικά από το μυθιστοριογράφο που τιμούμε απόψε.

Η πλατομαντεία του αρνιού και η οιωνοσκοπία, ο ρόλος των ονείρων, ο ρόλος του έρωτα (όπως λίγο - πολύ σ' όλα τα έργα του Ν. Μπακόλα), ο θάνατος στο πεδίο της μάχης οδηγούν το συγγραφέα σε άγνωστα και ακατάληπτα μονοπάτια άλλων καιρών και συμπεριφορών, αξιών και ηθών που έχουν πια παρέλθει, δυστυχώς, για πολλούς ανεπιστρεπτί.

Η παράδοση της "λαϊκής ανυποταγής" όπως γράφει ο Στάθης Δαμιανάκος⁷ (που ξεκινά από το 1821 για να τελειώσει κάπου μετά τον Εμφύλιο) δραματοποιείται εδώ έξοχα.

Η Ιστορία, η κοινωνιολογία, η εξέλιξη των θεσμών, η λογοτεχνία, πάνω απ' όλα, τελευταία συνυπάρχουν εδώ αγαστά. Οι τόποι ονοματίζονται, χωριά και πόλεις, παραπέμποντας σε αληθινά περιστατικά που ακόμη οι γέροι χωρικοί της Παρολύμπιας Πιερίας και των συναφών Μακεδονικών και Θεσσαλικών περιοχών τα διηγούνται σα θρύλους.

Φυσικά ο Φώτης, κεντρικός ήρωας του έργου, δεν είναι άλλος από το λήσταρχο Γιαγκούλα (με καταγωγή από χωριό του Ολύμπου) και ο Ντινφέρνος δεν είναι άλλος από το ταγματάρχη Δαφέρμο και που το απόσπασμά του εξόντωσε τους τελευταίους ληστές, αλλά σκοτώθηκε κι ο ίδιος στην κρίσιμη συμπλοκή. Αλλά και τα ονόματα των πρωτοπαλίκαρων του Φώτη είναι αυθεντικά (λ.χ. Πάντος) όπως και άλλων πρωταγωνιστών αυτής της ιστορίας.

Πριν κλείσουμε, θα επιθυμούσα να ολοκληρώσω με τα ίδια τα λόγια του Νίκου Μπακόλα για τη σχέση λογοτεχνίας και ιστορίας. Πρόκειται για αποσπάσματα μιας ομιλίας του με την οποία άνοιξε τις εργασίες ενός επιστημονικού συ-

7. Στη σειρά κοινωνιολογικών δοκιμίων: "Παράδοση Ανταρσίας και λαϊκός πολιτισμός", Αθήνα, εκδόσεις "Πλέθρον", 1987

μποσίου με τίτλο: "Η ιστορική πραγματικότητα και νεοελληνική πεζογραφία (1945-1995)" που έγινε στις 7 και 8 Απριλίου του 1995 στη Σχολή Μωραΐτη, στην Αθήνα.

Η εισήγηση του λογοτέχνη μας είχε τίτλο "Τα ξαναγυρίσματα της ιστορίας στην πεζογραφία" (σελ. 27-34).

" Πιστεύω πως, μέσω τέτοιων αναδρομών και αντιστοιχιών εποχών ή χρονικών περιόδων, η Ιστορία, τουλάχιστον όπως δίδεται μέσω της πεζογραφίας, δηλαδή η ιστορία των απλών ανθρώπων περισσότερο, αποκτά ένα πρόσθετο και πιο ουσιαστικό ενδιαφέρον για όλους μας, χωρίς να υποτιμώ το καθαρόαιμο ιστορικό μυθιστόρημα, που όμως κι εκεί, αν το καλοσκεφτεί κανείς, η Ιστορία φιλτράρεται μέσα από την προσωπικότητα, την ευαισθησία, τις ιδέες και το τάλαντο του συγγραφέα, με αποτέλεσμα το οποιοδήποτε ιστορικό πρόσωπο ή γεγονός - μικρό ή μεγάλο - να διαφοροποιείται στο πεζογραφικό έργο (αυτό πρέπει να τονισθεί: στο πεζογραφικό έργο) και να φωτίζεται διαφορετικά από τα όσα αντιπροσωπεύει αυτή καθαυτή η ιστορική αλήθεια. Δεν ξέρω, βέβαια, κατά πόσο μπορούμε να μιλούμε ή να είμαστε σίγουροι για την ιστορική αλήθεια - δεν μπορούμε να ξέρουμε πάντοτε από ποιούς και πως γράφεται η Ιστορία, δηλαδή κάτω από ποιες επιταγές ή ιδεοληψίες, ποιοι αφηγούνται την Ιστορία και πως αφηγούνται κάποιοι συγγραφείς ιστορικά γεγονότα που τα έζησαν ή που τα άκουσαν, από ποιους και πως ερμηνεύεται ή αποτιμάται το κάθε ιστορικό γεγονός.

Στο σημείο αυτό κρίνω σκόπιμο να επισημάνω δύο πράγματα: Το πρώτο είναι ότι αρκετές φορές, διαβάζοντας λογοτεχνικά έργα, διηγήματα ή μυθιστορήματα, ειδικά κάποια από εκείνα που αναφέρονται σε εποχές και γεγονότα που τα έζησα, ένιωθα να μου λένε ψέματα ή να μην μου λένε όλη την αλήθεια (και μπορώ να εξομολογηθώ ότι ένα τουλάχιστον από τα στοιχεία που με ώθησαν να χρησιμοποιήσω κάποιο ιστορικό υλικό σε έργα μου, ιδίως στη μεγάλη Πλατεία, ήταν η επιθυμία μου να πω την αλήθεια, όπως την ήξερα εγώ, άλλο αν το πέτυχα). Το δεύτερο είναι ότι η ευθύνη της πεζογραφίας, αλλά και άλλων τεχνών, ιδιαίτερα του κινηματογράφου, για την κατά καιρούς στρέβλωση της ιστορικής αλήθειας υπήρξε βαρύτερη, όσον αφορά στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης. Να θυμηθούμε τους "κακούς" Ινδιάνους και τους "καλούς", ηρωικούς καουμπόιδες και την απομυθοποίηση που ακολούθησε; Να θυμηθούμε πρώτα τους σκληρούς Ρώσους κομμουνιστές και τη σκληρότητά τους απέναντι στους τσαρικούς, κατόπιν τους φίλους και σύμμαχους σοβιετικούς και κατόπιν πάλι τους κακούς και τυραννικούς κομμουνιστές, να θυμηθούμε τους κακούς και σκληρούς Γερμανούς, κατόπιν τους καταπιεζόμενους και πολιτισμένους Γερμανούς; Να πάμε στους Ιάπωνες, ή ακόμη πιο κο-

ντά μας, γύρω μας, στους καλούς αντιστασιακούς του ΕΑΜ και στους βασανιστές δεξιούς και, από την άλλη, να θυμηθούμε την ιστορία της Ελένης, τον παραλογισμό του Κιβώτιου; Τί να πρωτοθυμηθούμε; κι αν περάσουμε στο χώρο της Ιστορίας, τί να πιστέψουμε; Οσα υποστηρίζει η Παγκόσμια Ιστορία της Ακαδημίας Επιστημών της Ε.Σ.Σ.Δ. ή το αντίστοιχο έργο των Αμερικανών και των Βρετανών; Κι ακόμη, ποιά ελληνική Ιστορία να πιστέψουμε, του Τρικούπη, του Κόκκινου, ή εκείνη που μας κληροδότησαν τα απομνημονεύματα αγωνιστών του '21;

Παρεμπιπτόντως, θέλω ν' αναφέρω - και να τελειώσω μ' αυτό - ότι πολύ πρόσφατα κι εντελώς τυχαία διάβασα μια διαφωτιστική εισαγωγή σε μιαν έκδοση του *Finnegan's Wake*, του μοναδικού αμετάφραστου στα ελληνικά έργο του Τζόις, όπου ο φιλόλογος - συγγραφέας της εισαγωγής, προσπαθώντας να βοηθήσει τους αναγνώστες του βιβλίου στην αποκρυπτογράφηση του σιβυλλικού αυτού μυθιστορήματος, αναφέρει ότι στο Ξύπνημα του Φίνεγκαν ο Τζόις αφηγείται με τον δικό του τρόπο, τον εντελώς προσωπικό, ονειρικές καταστάσεις που εξελίσσονται σε τέσσερις διαφορετικές ιστορικές περιόδους, με τους ίδιους ή παραλλαγμένους ήρωες, σε τέσσερις ιστορικές περιόδους που παρουσιάζουν περιοδική επανάληψη παρόμοιων ή αντίστοιχων περιστατικών και καταστάσεων, ακολουθώντας μάλλον τις θεωρίες που ανέπτυξε ο Βίκο στο έργο του Νέα επιστήμη, για τις τρεις δηλαδή περιόδους της ιστορίας της ανθρωπότητας, τη θεϊκή, την ηρωική και την αστική ή λαϊκή, όπου επανέρχονται περιοδικά παρόμοιες καταστάσεις, με διαφορετικό όμως ρυθμό σε κάθε λαό ή χώρα. Μάλιστα, την περιοδικότητα αυτή ο Τζόις την υπαινίσσεται ή την ενισχύει και αριθμητικά, χρησιμοποιώντας σαν χρονολογία έναρξης της ιστορίας του το έτος 1132, όπου με το μεν 11, δηλαδή τα δύο πρώτα νούμερα της χρονολογίας, σηματοδοτεί την επανάληψη των δέκα αριθμητικών συμβόλων. Πράγματι, μετά από το 0 μέχρι το 9 και το 10, έχουμε το 11, δηλαδή όπου δηλαδή επαναλαμβάνεται δύο φορές το 1, και η επανάληψη αυτή συνεχίζεται περιοδικά. Οσο για το 32, δηλαδή τα δύο τελευταία στοιχεία της χρονολογίας, σηματοδοτεί την επιτάχυνση πτώσης των σωμάτων (32 πόδια ανά δευτερόλεπτο) - και έχει σημασία το στοιχείο "πτώση" για τον Τζόις και για άλλους συγγραφείς. Κι ακόμη ο Τζόις δεν λησμονεί στο έργο του και άλλες περιοδικότητες, όπως την επανάληψη των 24ώρων, τις τέσσερις φάσεις της σελήνης, τις τέσσερις εποχές του έτους κ.α.

Νομίζω ότι ήδη είπα πολλά κι ότι, επί πλέον, καταπάτησα αδέξια τα χωράφια των φιλόλογων, των ιστορικών, ακόμη και των φίλων φυσικομαθηματικών, προκειμένου να εξηγήσω και να στηρίξω την τάση μου, το γιατί με γοητεύει αυτή η ανακύκλωση της Ιστορίας, τα ξαναγυρίσματά της."